

-*stručnu* i *nacionalnu* vrijednost te će odigrati važnu ulogu u izgrađivanju nacionalnoga identiteta hrvatske mladeži.

Autor knjigā pokazao je da posjeduje iznimnu erudiciju i akribiju u ovom iznimno kvalitetnom sveučilišnom udžbeniku za nastavu hrvatskoga jezika u suvremenoj hrvatskoj školi. Upozorujem da je dr. Težak u svojem djelu pokazao da je i sam stvaralac novih riječi, dosad nepoznatih u hrvatskom jeziku, u što će se uvjeriti svi koji budu čitali danas-sutra njegov udžbenik, ali istodobno da je dobar poznavatelj hrvatskoga standardnoga jezika, ali i jezika tisućljetne hrvatske književne i kulturne baštine.

Dvije knjige pod naslovom *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika* rezultat su dugogodišnjega samoprijegornog rada dr. S. Težaka, rezultat su proučavanja relevantne jezikoslovne i metodičke literature te praktičnoga provjeravanja metodičkih pristupa i modela u poučavanju hrvatskoga jezika u našim školama.

U trenutku kad se u Republici Hrvatskoj nastoji preporoditi hrvatska škola, osobito nastava *hrvatskoga jezika*, i to na *svim* stupnjevima (od predškolskoga odgoja, osnovne, srednje do visokih škola i fakulteta), Težakov se sveučilišni udžbenik pojavljuje kao izvanredno uporište za ostvarivanje tih nastojanja. Uostalom S. Težak na to izrijekom upozoruje: "Povijesna istraživanja nastave hrvatskoga jezika ostaju kao zalog novim naraštajima, kojima novo vrijeme nudi, vjerujem, više slobode i više mogućnosti ne samo da stječu akademska zvanja magistara i doktora znanosti u ovoj složenoj, višedisciplinarnoj djelatnosti nego i da uspješnije povežu svoj praktični školski rad sa znanstvenim istraživanjima" (knj. 1., str. 6.).

Stoga s osobitim zadovoljstvom, kao učitelj hrvatskoga jezika i znanstvenik,

napisah ove retke o ovom sveučilišnom udžbeniku koji je namijenjen "u prvom redu studentima hrvatskoga jezika na odsjecima kroatistike i razredne nastave kao udžbenik za predmet koji se u novije doba u srednjoj Europi sve češće naziva didaktikom odnosno nacionalnog jezika (njemačkog, slovenskog i dr.), a u nas je još uvijek uvriježen tradicionalni naziv: metodika nastave hrvatskoga jezika" (str. 5.). Posebno ističem *znanstveno-stručnu* i *didaktičku* vrijednost Težakova sveučilišnoga udžbenika, jer će, duboko vjerujem, pomoći mnogima, osobito mladim učiteljima (nastavnicima), ali i starijima koji su ranije završili studij hrvatskoga jezika u odgoju i izobrazbi *budućih učitelja/profesora hrvatskoga jezika* na svima razinama učenja hrvatskoga jezika. Valja konstatirati da takvih knjiga nema mnogo u Hrvata a prijeko su potrebne za proučavanje i svladavanje hrvatskoga jezika na svim stupnjevima školovanja u Republici Hrvatskoj. Te će knjige koristiti, držim, i učitelji hrvatskoga jezika i hrvatske mladeži izvan domovine.

Ivan Savić

JEZIČNO OBILJE I FUNKCIONALNOST

M. Kovačević: *Hrvatski jezik između norme i stila*. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998.

Ocjene suvremenih hrvatskih jezikoslovaca o postojanosti standardnoga hrvatskoga jezika dvojake su. U jednim se ističe da je riječ o standardu postojanih normativnih obrazaca, odnosno o postojanosti u kojoj broj nepostojanih elemenata nije toliki da bi

priječio normalno funkcioniranje standardnoga jezika i da on ne prelazi uobičajene postotke karakteristične za susjedne slavenske i druge europske jezike. U drugima se pak govori o poljuljanosti jezičnih norma na svim razinama – pravopisnoj, prozodijskoj, morfološkoj, sintaktičkoj – koja, doduše, ne dovodi u pitanje jezično funkcioniranje, ali nerijetko nepotrebno narušava standardizacijske tekovine.

Razmišljanja Marka Kovačevića išla bi u red ovih drugih. Polazeći u svojoj knjizi *Hrvatski jezik između norme i stila* od spoznaje da je standardni jezik opće dobro, jednako drugim dobrima te vrste – teritoriju, državi, kulturnim i prirodnim dobrima – autor ističe da ga nitko ne bi smio neprimijećeno i nekažnjeno razarati i po njem samovoljno vršljati. Opisujući jezik kao društvenu ustanovu koja pojedincu ostavlja dovoljno prostora za osoban izbor, autor insistira na odgovornu i promišljenu pristupu jezičnomu fenomenu, napose onih institucija i pojedinaca koji se jezikom profesionalno bave.

Kako je hrvatski jezik posljednjih godina izložen normativnomu urušavanju i destabilizaciji, u kojima amaterskom nezrelošću, nepromišljenošću i neudubljenošću u problem o kojem pišu ili zборе sudjeluju i oni koji bi trebali raditi upravo na učvršćivanju i definiranju njegovih normativnih obrazaca, autor se odlučio ovom knjigom upozoriti na te procese i pružiti odgovore na neke leksičke, semantičke, stilističke i pravopisne probleme suvremene hrvatske standardologije.

Knjiga je podijeljena u četiri poglavlja: *Nedoumice i stranputice*, *Muke lektorske*, *Polemike i osvrti*, *Rasprave i studije*, a nastala je kao plod dugogodišnjega autorova bavljenja hrvatskim jezikom, posljednjih desetljeća u Leksikografsko-

me zavodu za lektorskim i uredničkim stolom. Autor vrlo dobro razlikuje jezične stilove i normu, gramatičke zakonitosti i tanahne stilske nijanse. Upravo je oglednim znanstvenim stilom napisao posljednje poglavlje, a u polemičnim odsječcima duhovitošću i oštroumnim zaključivanjem natkrilio suprotstavljena stajališta.

Posebna je vrijednost Kovačevićeve knjige što probleme hrvatskoga leksika ne rješava iz suženih hrvatskih obzorja već redovito osloncem na europske jezike, pokazujući pritom širinu naobrazbe i veliku erudiciju. U njoj će čitatelj pronaći odgovore na mnoga pitanja i dvojbe s kojima se svakodnevno susrećemo u pismu. Naučit će tako razlikovati glagole *štovati* i *poštovati*, pravilno rabiti imenice *priroda* i *narav*, *religija*, *vjera* i *konfesija*, *redovnik* i *opat*. Saznat će kako jezično obilje ne mora uvijek pridonositi jezičnoj funkcionalnosti i kako se imenice *muško* i *žensko* ipak mogu sklanjati i po imeničnoj sklonidbi, dapače da takva sklonidba živi u hrvatskoj tradiciji puna četiri stoljeća.

Autor upozorava da je *metak dumdumski* i da taj naziv nije onomatopejskoga postanja već da je nastao prema nazivu grada Dumduma u kojem su proizvedeni prvi metci takve vrste. Argumentirano piše da pridjev *sveti* uz osobna imena nije uvijek sastavni dio imena i da ga valja pisati malim slovom, a velikim jedino kada je u inverzivnome položaju (*Duh Sveti*, *Luj Sveti*). Tomu valja dodati da se pridjev *sveti* i u metonimijskim svezama piše velikim početnim slovom i kada nije u inverzivnome položaju (*Sveti Otac*, *Sveta Mati Crkva*).

Iz ove knjige saznat ćemo da su Pascalova *Pisma* ipak upućena *provincijalcu*, a ne *provincijalu*; podsjetit ćemo se da je u hrvatskome standardnome jeziku mjesto jednočlanoga posvojnoga genitiva (*slika*

oca) obvezna poraba posvojnoga pridjeva (*očeva* ili *očinska slika*) ako mu se ne ispriječi kakva prepreka, bilo tvorbeno (*granice carstva*) bilo značenjska (*kosti glave*); da su pridjevi na *-ov*, *-ev* i *-in* neodređeni pridjevi i da se sklanjaju po imeničnoj, a ne po pridjevno-zamjениčnoj sklonidbi; da je razlikovanje bezlične i lične porabe glagola *trebat* funkcionalno i da je šteta što se to razlikovanje gubi iz jezika jer se time potire značenjska nijansa u razlikovanju nadosobnoga i osobnoga: bližnjega *treba ljubiti* kao samoga sebe, a da bi čovjek mogao postati kršćanin, on, prije svega *treba da ljubi* sebe samoga! I Marko Kovačević još jednom upozorava na sve češće zaboravljenu normu da oprjeka *prvi/posljednji* označuje vremenski slijed, a *prednji/stražnji* prostorni.

Njegovi su argumenti izvedeni jasno i čvrsto, ponekad možda i prestrogo kada ne uzme u obzir sve razloge i pojavnosti promatranoga problema. Takav je, primjerice, kada mjesto u pravnome nazivlju ustaljene *darovnice* (i *darovateljskoga/darovnoga ugovora*), preporučuje *donaciju*, ili pak hrvatskoj *duždnici* (ne *duždevki*!) supostavlja *dukal*, odnosno *dukalu*. Naime, ako je u hrvatskome jeziku stilski neutralan, standardan, lik *dužd*, a ne *duka*, onda je preporučljivo da se od toga lika tvore i izvedenice, pa bismo imali stilski neutralan u općem jeziku normiran niz *dužd-duždnica*, a u stilski obilježenome *duka-dukal/dukala*.

U četvrtome poglavlju, *Rasprave i studije*, četiri su najvrjednija prinosa. U prvome, *Etimološki i civilizacijski korijeni riječi akacija*, raščlanjuje podrijetlo riječi i moguće putove kojima je došla u hrvatski jezik te njezino pogrješno poistovjećivanje s riječju *bagrem*. U drugome, *Interferencije jednoga semantičkoga polja*, koje su recenzenti ocijenili "jednom od najvrednijih semantičkih i terminolo-

ških rasprava u kroatistici uopće", piše o bliskoznačnicama *osnova/osnovica/temelj/baza* i njihovu međusobnu zamjenjivanju na štetu preciznijega i primjerenijega označivanja. U trećem, *Ujevićevo stilsko obilježavanje antroponima*, raspravlja o stilematici antroponima u Ujevićevim esejima i prijevodima.

Posljednja rasprava, *Jezik, granica i konfesija u etnogenezi* višestruko je zanimljiva. U njoj autor terminološki rasvjetljuje pojmove etnije, populacije, naroda i nacije te analizira međuodnose etnije, jezika, kulture, državne granice i konfesije u južnoslavenskome etnogenetskome spletu (slovensko-hrvatsko-srpsko-bosansko-crnogorsko-makedonskome). Za ovaj prikaz izdvajam samo raščlambu tih sastavnica u hrvatskome i srpskome slučaju, ali preporučujem čitateljima da pažljivo pročitaju cijelo poglavlje jer ga držim posebno vrijednim.

Prema Kovačeviću, hrvatska se etnija svojim trima dijalektima mogla jasno razgraničiti prema Talijanima i Mađarima, ali to nije mogla prema Slovencima poradi srodnosti kajkavskoga dijalekta i slovenskoga jezika, te prema Srbima i Bošnjacima zbog zajedničke štokavske podloge. Glagoljaška liturgijska tradicija pak jezično je isticala hrvatsku etniju prema romanskome zapadu, dijelom je približujući etničkoj zoni pravoslavnih naroda ćirilometodske tradicije, no istodobna poraba latinskoga jezika u liturgiji uključivala je Hrvate u zapadni kršćanski svijet, ublažavala njegovu etničku posebnost, ali ga istodobno duž Teodozijeve crte distancirala od pravoslavnih naroda.

U nastanku srpske etnije pak jezik, država i konfesija imali su različitu ulogu ovisno o povijesnome, zemljopisnome i etničkome kontekstu. Svojim južnoslavenskim jezikom srpska se etnija jasno

razgraničila prema Albancima, Grcima i romanskim Vlasima, no njime se nije mogla razgraničiti, napose prije stvaranja srpskoga standardnoga jezika, prema svojim jezičnim srodnicima na sjeverozapadu i jugozapadu zbog štokavštine (Hrvati, Bošnjaci i Crnogorci), a zbog torlačkoga na jugoistoku (Makedonci i Bugari). Država ju je vezala s južnoslavenskim narodima bizantskoga civilizacijskoga kruga, a konfesija razgraničila prema katoličkim Hrvatima i muslimanskim Bošnjacima.

U nastanku, opstanku i širenju srpske etnije posebno mjesto pripada sociokonfesionalnomu činitelju u njegovu specifičnome modelu, svetosavlju, koji se pokazao, tvrdi Kovačević, nadmoćnijim i od Karadžićeva jezičnoga i od Garašaniнова državotvornoga jer je s relativnom lakoćom, zahvaljujući pravoslavnoj konfesiji, sličnim običajima i mentalitetu, asimilirao vlaški etnički supstrat srednjega Balkana od kojega, prema srpskim navodima, potječe čak 40% Srba.

Osobitu pozornost Kovačević je u svojoj knjizi posvetio lektorima i lekturi. Okusivši lektorski kruh, koji je kao i pomorski sa sedam kora, u vježbama iz lekture pokazao je koliko jezičnoga znanja, osjećaja i mjere zahtijeva lektorski posao ako se obavlja savjesno i odgovorno. Iz takva pristupa lektorstvu valja promatrati i njegovu polemiku sa Stjepanom Babićem o lektorima i lekturi. Braneći dostojanstvo struke, zauzimajući se za profesionalnu odgovornost, i sam kritičan prema nemuštim, površnim i nerijetko pogrješnim savjetima, Kovačević sumnja u Babićevu tezu da bi neke kategorije ljudi od pera apriori morale biti pismene: književnici, prevoditelji, diplomirani kroatisti, a poglavito doktori filoloških znanosti i akademici. U uljuđenim sredinama u kojima su odnos prema jeziku i jezična

kultura općenito na višoj razini od naše to je vjerojatno tako, ističe autor, ali u nas, na žalost, nije i s tom se zbiljom valja suočiti. Pri lektoriranju, naravno, valja uvijek imati na umu o kakvu je tekstu riječ jer različiti jezici i stilovi zahtijevaju različite tipove lekture, kao i činjenicu da je autorova riječ ipak posljednja. Kovačević zaključuje kako su malene šanse da se u pismenosti u nas što bitno izmijeni sve dok se ne uspostavi stabilno i postojano hrvatsko političko društvo, s određenim kulturnim i civilizacijskim normama, po kojima bi i standardnomu jeziku i pismenosti trebalo pripasti dolično mjesto.

Svjestan da se hrvatski standardni jezik razvijao i oblikovao u nepovoljnim povijesnim okolnostima – bez države, u nastojanju susjedne zajednice da se njegova standardizacija obavi pod njezinim nadzorom te u smućenosti hrvatskoga naroda koji gradi svoj standard reagirajući na obje nepovoljne okolnosti osjećajem manje vrijednosti, iz kojega izrasta pobuna izražena u jezičnome čistunstvu i razlikovanju pošto-poto od susjeda – Kovačević drži da bi njegovoj stabilnosti umnogome pridonijelo očuvanje učvršćenih norma. Stoga mijenjanje već ustaljenih pravila proglašava diskutabilnim čak i kada za to postoje jezično-logički razlozi, a pogotovo kada takvih razloga nema.

Razmišljajući tako, zahvat hrvatskih vukovaca u prosudbi temeljnoga pravopisnoga načela potkraj prošloga stoljeća autor drži pogrješnim jer je mijenjao već ustaljenu praksu, no zahvat u protivnome smjeru 1941. ili pokušaje 1991. da se morfonološki pravopis obnovi, proglašava ništa manje štetnima. Valja jednom stati, kaže Kovačević, jer bolja je i nesavršena ustaljenost od savršene zbrke.

Po njegovu mišljenju "perfekcionizam u jeziku u konačnici razara i destabilizira

te mjesto ustaljena, prikladna, premda ne-savršena kulturnoga i komunikacijskoga oruđa, dobivamo rasklimanu i škripavu napravu”.

Ta mjesta u njegovoj knjizi otvaraju više pitanja. Prvo je pitanje odnosa porabne i propisane norme. Koliko i na kojim razinama porabna norma može i smije mijenjati propisanu. Smije li se, primjerice, propisanom normom zaustavljati širenje genitivnoga nastavka *-i* u množini imenica *e-sklonidbe* koje pred nominativnim *-a* imaju dva ili više suglasnika (*bajka, daska, crkva, pripovijetka*)? Smije li službeni hrvatski pravopis zabranjivati odstupanja od proklamiranoga izgovornoga načela ako u porabnoj praksi stoljećima živi dio tvorbeno zapisanih oblika i riječi, koji se mogu razumjeti samo ako nisu zapisani izgovorno?

Drugo je pitanje što učiniti s onim pojavama u jeziku koje nisu nastale naravnim razvojnim tijekom već su rezultat kakva nasilja nad jezikom. U hrvatskome slučaju to je pitanje posebno osjetljivo s obzirom na srpsko-hrvatske jezične dodire i odnošaje, ali i na nerijetko problematična poglavlja jezičnoga savjetništva ne samo u ovom nego i u prošleme stoljeću.

Treće je pitanje usklađivanje norme s rezultatima novih znanstvenih istraživanja ili spoznaja. Za primjer može poslužiti upravo navod iz Kovačevićeve knjige. Govoreći o poprezimenjenju etnika (str. 173) navodi Talesa Milećanina, Aristotela Stagiranina, Isusa Nazarećanina, Pavla Taržanina, Hermana Dalmatinca, Franju Asiškoga, Judu Išariota i dr. Svi su dobili prezime prema gradovima ili pokrajinama u kojima su se rodili ili prebivali: Tales prema Miletu, Aristotel prema Stagiri, Isus prema Nazaretu, Pavao prema Tarzu, Herman prema Dalmaciji, Franjo prema Asizu, a Juda? Prema

gradu Kariotu (Kerijotu), što znači da je Karioćanin ili Kariotski, a ne Iš(s)kariot(ski). Pogleda li se povijest europskih i hrvatskih novozavjetnih prijevoda, lako se može utvrditi kako je nastao lik “Iš(s)kariot”. U hebrejskome izvorniku stoji [iš Kariot], što znači “čovjek Karioćanin”. U latinskome i u grčkome prijevodu ono “iš” spojeno je s nazivom mjesta Kariota pa je nastao lik Iskariotes, odn. Iskariot. Tako “srašćen” ušao je i u druge europske jezike, pa i u hrvatski, i u njima prevladao. Što napraviti? Ostaviti ustaljen lik Iš(s)kariot(ski) ili ga zamijeniti ispravnijim Karioćanin/Kariotski?

Hrvatski jezikoslovci na takva i slična pitanja trebali bi odgovarati s mjerom, što znači da bismo se načelno trebali suglasiti da promjene nisu apriorno zlo, ali da ih valja provoditi promišljeno i svrhovito. Upravo tu se otvara smisao postojanja stručnoga jezičnoga povjerenstva ili tijela koje bi davalo argumentirane odgovore i naputke i usmjeravalo standardizacijske procese.

Ima u knjizi i nekih dvojbenosti, poput autorova odnosa prema pridjevima na *-ći*, koji ne samo što nisu uvijek zamjenljivi, nego ih i ne treba zamjenjivati jer su višestoljetna svojina hrvatskoga jezika, potom dio o pisanju tzv. pomičnoga genitivnoga *-a*, koji autor drži naveskom iako je riječ o nastavačnome fonemu, kao što su i dativno *-u* (*-mu*) i lokativno *-e* (*-me*) u jedninskoj paradigmi, odnosno *-a* (*-ima*) u množinskoj. Međutim ta mjesta zahtijevaju opću lingvističku reviziju naših jezikoslovaca nakon koje će se tek moći donijeti konačan sud. (I sama autorica ovih redaka ne pridržava se, na žalost, tih naputaka!) Pisanje pridjeva na *-ski* i *-ovski* izvedenih od stranih toponima i stranih osobnih imena, kao i pisanje stranih imena na *-ca* u kosima padežima, također

bi valjalo podvrgnuti pravopisnoj reviziji i ujednačiti radi stabiliziranja pravopisne norme. No sve su to otvorena mjesta hrvatskoga jezikoslovlja koja nadilaze okvire Kovačevićeve knjige.

Zaključno se može ustvrditi da je autor u pravu kada kaže da valja pripaziti da se hrvatski, poradi svoje gipkosti i podašnosti, ne "razvuče poput rastegljive gume koju nestašan dječak rasteže na prački". Svi oni koji odlučuju o hrvatskome jeziku, kao i oni koji bi to htjeli, prvo bi skromno trebali vagnuti vlastite granice, a potom i granice jezične. One se ne bi smjele, suglasimo se s piscem, omeđivati obzorjem podsljemenskim, kojim se katkad hrvatski jezični i etnički obzor suzuje između Zaprešića i Seseva te Šestina i Savskoga mosta. One moraju biti otvorene za sveukupnost hrvatskoga jezičnoga bića, bez podsmijeha i pridavanja rustikalnih pridjevaka riječima "onih odozdo".

Nataša Bašić

IZAŠAO PRVI ONEMOGUĆENI HRVATSKI PRAVOPIS

O *Hrvatskome pravopisu* Cipra-Guberina-Krstić iz izdanju naklade ArTresor, Zagreb, 1998.

Hrvatska je filologija imala žalosnu sudbinu da su njezine knjige često bile zabranjivane i onemogućivane, vjerojatno kao ni jednoga jezika na svijetu. Jasno je da to sigurno ne znam, ali da je to veoma vjerojatno, potvrđuje već sudbina hrvatskih pravopisa. Dosad su onemogućena tri. Prvi je Hrvatski pravopis Franje Cipre, Petra Guberine

i Krune Krstića koji je 1941. bio složen, prelomljen i onda prije tiska bačen, drugi je pravopis koji je Hrvatsko filološko društvo počelo raditi 1952. i kad je posao na njemu već bio pri kraju, Srbi su Novosadskim dogovorom smislili kako da onemoguće i njega i druga posebna hrvatska djela. Treći je Hrvatski pravopis autora S. Babića, B. Finke i M. Moguša 1971. koji je bio već otisnut, ali neuvezan otišao u grotlo tvornice papira. Sudbina Hrvatskoga pravopisa iz 1971. dobro je poznata, ali je sudbina prvih dvaju poznata samo užem krugu. Zanimljivost je u tome što su druga dva onemogućili neprijatelji hrvatskoga jezika, makar djelomično bili među njima i Hrvati, a prvi sami Hrvati, i to oni koji su se smatrali najvećim i najboljim Hrvatima i koji su mislili da tim onemogućivanjem hrvatsku kulturu unaprjeđuju. Time je tragedija toga onemogućavanja bila veća. Drugi je jednim svojim dijelom ušao u novosadski pravopis i tako zauvijek izgubljen u vrtlogu nemila vremena, a prvi je spašen.

Kad je 1941. nastala Nezavisna Država Hrvatska, hrvatski su se jezikoslovci ponadali da je došla sloboda za hrvatski jezik i da se i on i hrvatski pravopis mogu oblikovati prema njihovome stručnom uvjerenju i Franjo Cipra, Petar Guberina i Kruno Krstić pripremili su Hrvatski pravopis temeljen na Ministarskoj naredbi o hrvatskome pravopisu od 23. lipnja 1941., s potpisom dr. Mile Budaka, koja je dala osnovne smjernice. Bio je to ublaženi fonološki pravopis s nekim crtama morfonološkoga, s pisanjem *ije* na mjestu nekadašnjega dugoga jata jer Ministarska naredba jat ne spominje, sam je njezin tekst pisan s *ije*. Autori su znali za činjenicu da je 14. kolovoza iste godine izašla Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu, s